

Інтелектуальний капітал регіону: активи знань

Запропоновано новий погляд на компоненти інтелектуального капіталу, тобто на активи знань, а також визначено необхідність їх оцінки на регіональному рівні шляхом реалізації певних механізмів та розрахунку окремих індикаторів, які можуть стати основою розробки регіональної політики управління такими активами з метою реалізації комплексних стратегій регіонального розвитку. Представлено ряд нових концепцій інтелектуального капіталу фірми та їх можливого використання на регіональному рівні шляхом ефективного менеджменту динаміки активів знань.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, регіональний інтелектуальний капітал, активи знань, компетенції.

Нова система світогосподарських зв'язків, основою якої є інтенсивний розвиток науки та інформаційних технологій, економіка знань, змушує генерувати нові джерела економічної ефективності. Людський потенціал, знання та інтелектуальний ресурс стають пріоритетом розвитку як компаній, так і цілих держав. Саме інвестиції у нематеріальний, неявний, актив сьогодні є ключовою запорукою успішного господарського укладу. Усе це призводить до формування інноваційного за своєю суттю виду капіталу, а саме інтелектуального капіталу. Стратегічно важливим є аналіз різних підходів до інтерпретації інтелектуального капіталу з метою виявлення чітко сформульованих концепцій ідентифікації складових цієї наукової категорії як на рівні підприємства, так і на рівні регіону та країни. Необхідно правильно ідентифікувати можливі моделі розбудови та генерації інтелектуального капіталу, а не лише його розвитку та акумуляції. Саме невичерпність інтелектуального ресурсу робить його привабливим для майбутнього ефективного використання. Тому проблема визначення інтелектуального капіталу регіону є ключовою з метою покращення ефективності створення, використання та акумуляції активів знань регіону.

Актуальність даної теми обґрунтована необхідністю врахування інтелектуального капіталу регіону у процесі розробки стратегій регіонального розвитку з метою ефективного використання активів знань на мезорівні.

Класиками у сфері аналізу поняття інтелектуального капіталу є Л. Едвінсон та М. Малоне. Дослідженням інтелектуального капіталу, проблем його створення, регенерації та динаміки на рівні регіону також займалися Г. Хамел, К. К. Прахалад, А. Бонфур, П. Ромер та ін. Крім того, надзвичайно важливими у регіональних дослідженнях є здобутки вітчизняних вчених (М. І. Долішній, С. І. Іщук, М. М. Паламарчук, О. А. Грішнова, Ф. Д. Заставний, С. М. Злупко, Л. К. Семів, Л. Т. Шевчук та ін.).

Мета статті полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні пріоритетних концепцій інтелектуального капіталу на мікро- та мезорівнях, виокремленні ключових підходів та методів його ідентифікації. Для досягнення мети у статті мають бути розв'язані такі завдання: визначити сутність інтелектуального капіталу як широкої категорії, що охоплює в основному активи знань, проаналізувати шляхи інтерпретації цієї категорії на регіональному рівні, дослідити методи створення та акумуляції інтелектуального капіталу у регіоні та можливос-

ті довгострокового позиціонування останнього як основи конкурентної переваги певного локалітету.

Політичні, економічні та соціально-культурні зміни нещодавно призвели до перенесення центру уваги на рівень регіону. Регіони сьогодні виступають важливою одиницею економічного аналізу, адже саме на регіональному рівні відбуваються трансформаційні політичні, соціальні та виробничі процеси [1]. Розвиток регіональної парадигми ХХІ ст. має відбуватися відповідно до такого алгоритму: регіон як соціально-економічна система, що складається зі складних системних об'єктів та соціально-економічного поля регіону; регіон як економіко-правова ланка національного господарського комплексу України та глобальної економічної системи; соціально-економічні моделі перспективного розвитку різних регіонів [2, с. 4]. Динаміка створення вартості на мезорівні відіграє значну роль для локального та національного росту та добробуту. Відзначаючи актуальність регіонального феномену, вчені, менеджери та політичні діячі активно дискутують сьогодні на тему значень, змісту, форм та напрямків регіонального розвитку [3]. У рамках таких дискусій одним із ключових питань є ідентифікація, розуміння, оцінка та менеджмент ключових факторів та джерел регіонального росту.

Зрозуміло, що регіони так само, як і країни, кластери та місцеві виробничі системи, мають свій характерний шлях розвитку, або їм належать різні економічні та виробничі історії успіху. Щоб пояснити, чому деякі з них є успішнішими за інших, економісти неокласики та кейнсіанці традиційно звертали увагу в основному на природний капітал, фізичний капітал та фінансовий капітал як джерела економічного росту; у значній кількості теоретичних та емпіричних літературних джерел аналізувалися взаємозв'язки саме цих категорій. Протягом довгого часу це слугувало основою для двох фундаментальних стратегічних напрямків у мікроекономіці (так званий ресурсний та компетенційний напрямки розвитку фірми). Обидва напрямки стверджують, що організації, які прагнуть віднайти сталу конкурентну перевагу, мають контролювати та розвивати ресурси шляхом забезпечення їх гетерогенності та іммобільності. Так, ресурсний напрямок доводить, що ресурси є джерелом сталої конкурентної переваги: якщо ними важко обмінюватися, складно акумулювати, скопіювати, вони є рідкісними, незамінними, ідіосинкратичними за своєю природою та синергетичними [4, с. 110]. Компетенційний напрямок розвитку підприємства базується на релевантності ключових компетенцій підприємства, його виключному динамічному потенціалі, абсорбційній здатності як джерелі конкурентної переваги [5]. Саме цей напрямок розвитку фірми сприяв появі поняття нематеріальних активів на противагу традиційним матеріальним благам.

Так, з'явився новий напрямок розвитку фірми, знанневий, в основу якого покладено розуміння знань як детермінанти росту та конкурентоспроможності. Знання є ресурсом та джерелом компетенції та потенціалу одночасно. За даним напрямком релевантність ресурсу знань визначається або тими знаннями, які він несе, або його роллю в стимуляції та акумуляції динаміки знань. Це не суперечить подвійній інтерпретації знань – «статичні» знання на противагу «динамічним» знанням. Таким чином, ресурс знань можна інтерпретувати як сукупність критичних знань або ж як каталізатор когнітивної динаміки.

Оцінка ресурсів знань як сукупності активів дозволяє зрозуміти вартість організації, а також досягнути, беручи до уваги знання як основу компетенцій, її здатність створювати цю вартість. Таким чином, критерієм для визначення та оцінки вартості ресурсу, матеріального та нематеріального, є його когнітивна здатність, тобто його релевантність у відношенні створення компетенції чи потенціалу.

Згідно із знанневим напрямком розвитку фірми актив знань виступає стратегічним ресурсом для створення вартості на мікро- та мезорівні. Знанневий актив – це ресурс, створений на основі знань, який дає змогу здійснювати процеси та виконувати функції, які мають на меті створювати вартість. Хоча зазвичай нематеріальні ресурси є знанневими ресурсами, не всі ресурси знань є нематеріальними. Багато матеріальних ресурсів можуть також виступати ресурсами знань, оскільки вони містять кодифіковані знання, які відіграють фундаментальну роль у створенні вартості та у підтримці динамік менеджменту знань. На рубежі нового тисячоліття, коли людський інтелект посідає місце безпосередньої і головної продуктивної сили нової технологічної ери, регіональна політика потребує визначення напрямів її якісного оновлення у напрямку формування людського виміру, соціальної спрямованості державної регіональної політики. Відповідно до положень нових концептуальних стратегічних доктрин кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст., які знаменують сучасні процеси глобалізації, інформатизації, європейської інтеграції, не може залишатися незмінною і повинна збагачуватись новими положеннями також і теорія розвитку людських ресурсів. Під поняттям «людські ресурси» Л. К. Семів розуміє сукупність якостей людей, які визначають їх здатність до праці, споживання матеріальних і духовних благ, саморозвитку, здатність творити інновації на основі нового знання у всіх сферах людської діяльності. Розвиток людських ресурсів означає примноження і якісне зростання якостей людини, розвиток і збагачення цілого спектра можливостей, якими людина володіє і які вона зможе реалізувати на благо собі і суспільства. Особливо це стосується актуалізації такої людської якості, як здатність творити інновації на основі нового знання у всіх сферах людської діяльності. Одним із перспективних напрямів поглиблення теорії розвитку людських ресурсів є її опрацювання в контексті соціальної взаємодії, соціалізації людей та економіки, встановлення зв'язку з теорією соціального капіталу [6].

Знанневий напрямок дозволяє інтерпретувати інтелектуальний капітал регіону як групу активів знань, які належать регіону і значною мірою запускають механізми створення вартості в цьому регіоні. Так, внаслідок широкого визнання ролі нематеріальних активів в організаційному успіху, дослідники почали вбачати детермінанти локальних та регіональних динамік росту саме у здатності залучати необхідні ресурси знань [7, с. 56]. Аналізуючи регіональну динаміку економічного росту, повертаємось до припущення, що у глобальній економіці, успіх регіону базується на здатності його стейкхолдерів розвивати, зберігати та використовувати унікальні компетенції та ресурси. Таким чином, з'явилася необхідність переоцінити регіональний вимір «твердої» продуктивності за рахунок більш «м'яких» вимірів регіонального росту, тобто неекономічних, а саме когнітивних, соціальних, культурних та інституційних [8]. Така інтерпретація є послідовною щодо мікроекономічних стратегій конкурентоспроможності: ресурсна стратегія, компетенційна стратегія та стратегія знань. Ці теоретичні напрямки підкреслюють, що сталий економічний ріст забезпечується шляхом розвитку, залучення, контролю та менеджменту ключових активів.

Останнім часом багато вчених підкреслюють значущу роль інтелектуального капіталу як стратегічного ресурсу сталих конкурентних переваг для мезорівня [9]. Різні теоретичні та емпіричні дослідження локальних економічних та виробничих систем, таких як, наприклад, індустриальних районів Італії та кластерів, доводять, що динаміка створення вартості базується на володінні та розвитку сукупності ресурсів, які визначають ряд компетенцій та є рушійною силою динамічного потенціалу [10]. Таку сукупність ресурсів можна інтерпретувати через природу їх знанневої складової та ідентифікувати їх як активи знань. Ці активи є свого роду «цеглинками» у розбудові інтелектуального капіталу, на

якому має ґрунтуватися розвиток та успіх регіону. Активи знань є критичними факторами успіху для стимуляції, підтримки та координації регіонального розвитку. Таким чином, з метою забезпечення успішного результату регіони мають володіти набором ключових активів знань, тобто тими активами, які насправді генерують додану вартість. Також важливі інституції, які роблять цю генерацію вартості можливою шляхом відповідного сприяння, тому важелі влади для правильного менеджменту відповідних процесів відіграють досить ключову роль.

Припускаємо, що регіональний ріст базується на розвитку доменів знань, які є рушійною силою для активації спеціалізованих компетенцій та динамічного потенціалу. Хоча протягом останнього часу наголос на ресурсах знань та специфічних локальних факторах значною мірою сприяв появі широкого узгодження серед вчених щодо їх ролі у регіональному економічному прогресі, досі існує надзвичайна необхідність правильної оцінки активів знань регіону. Визначення та реалізація регіональних політик, програм та проектів, направлених на підтримку регіонального розвитку, мають базуватися на аналізі та оцінці активів знань, які є ключовими в розбудові інтелектуального капіталу регіону. Таким чином, політики, так само як і менеджери, потребують механізмів та інструментів для аналізу, ідентифікації, виміру та менеджменту ключових активів знань з метою покращення регіональної динаміки.

Внаслідок систематичного огляду літератури стратегічного менеджменту, в ролі інструменту оцінки інтелектуального капіталу регіону виступає Дерево інтелектуального забезпечення (ДІЗ) (рис. 1). У своїй основі воно відображає ряд відомих теорій інтелектуального капіталу, але разом з тим охоплює ширше та більш інтегроване розуміння активів знань, що характеризують регіональний інтелек-

Рис. 1. Дерево інтелектуального забезпечення [10]

туальний капітал. Дерево інтелектуального забезпечення операціоналізується за допомогою Панелі інтелектуального забезпечення (ПІЗ), що являє собою систему вимірювання компонентів інтелектуального капіталу за допомогою ряду метричних показників. Саме на основі ДІЗ та ПІЗ розроблено Індекс регіонального інтелектуального капіталу (ІРІК). Це сукупний індикатор, за допомогою якого можна виміряти інтелектуальний капітал регіону.

Розрахунок ІРІК разом з Індексом вартості (ІВ) дозволяє дослідити та запропонувати перший емпіричний досвід позитивного співвідношення між інтелектуальним капіталом регіону та його динамікою у створенні вартості [10, с. 295].

Починати концептуалізацію ДІЗ необхідно з пояснення спільної природи компонентів інтелектуального капіталу. У стратегічному менеджменті інтелектуальний капітал вважається так званим поняттям-парасолькою, яке використовується для визначення знаннєвого потенціалу організації [5]. Таким чином, знання є своєрідним родючим ґрунтом, на якому ростуть усі компоненти інтелектуального капіталу.

ДІЗ є основою оцінки активів знань у визначенні динаміки створення вартості в регіоні. Виходячи з поняття інтелектуального, в ДІЗ втілені всі ті знання, які генеруються у процесі індивідуальної або колективної когнітивної діяльності. Дерево інтелектуального забезпечення засноване на визнанні того, що у будь-якій організації можна виділити два основні компоненти: її актори, як внутрішні, так і зовнішні; та її структурні компоненти, тобто всі ті елементи, які є основою виробничих процесів. Виходячи з цього припущення, ДІЗ визначає дві основні категорії активів знань: активи знань, які належать до стейкхолдерів регіону, та ті, що належать до матеріальної і нематеріальної інфраструктури регіону.

Такий підхід до визначення інтелектуального капіталу розділяє гіпотези інших концепцій його ідентифікації та оцінки, які в основному до інтелектуального капіталу відносять наступні категорії нематеріальних ресурсів: людські ресурси; структурні і організаційні ресурси та ресурси взаємовідносин [11]. Людський капітал трактують як капітальний ресурс суспільства, вкладений у людину чи людей, а також як можливості людини брати участь у виробництві, творити, будувати, створювати цінності. Людський капітал розкривається як частина сукупних знань, здібностей і кваліфікацій носіїв робочої сили, яка здатна приносити дохід, тобто, яка використовується для виробництва товарів і послуг [12, с. 31]. В економічній теорії під людським капіталом розуміють сукупність притаманних кожній людині знань, здібностей, навичок і кваліфікацій носіїв робочої сили, які можуть бути використані нею у виробничих чи споживчих цілях. Це єдиний ресурс, який має здатність оновлюватися, вдосконалюватися та розвиватися [13, с. 199]. О. А. Грішнова описує людський капітал як сукупність сформованих і розвинених внаслідок інвестицій особистих рис, продуктивних здібностей і мотивацій поведінки індивідів, що перебувають у їхній власності, сприяють зростанню продуктивності праці, використовуються в економічній діяльності і впливають завдяки цьому на зростання доходів свого власника і національного доходу [14, с. 17]. Концепцію людського забезпечення започаткував П. Ромер, і вона покриває всі знання, пов'язані з людськими ресурсами в регіоні. Суть даної концепції полягає в тому, що вона охоплює усі базові знання в регіоні та за їх допомогою впливає на поведінку та компетенції людських ресурсів [15]. Концепція мережевого забезпечення охоплює активи знань, що пов'язані з відносинами між регіональними суб'єктами у регіоні. Вони можуть бути як внутрішніми на регіональному рівні (наприклад, динаміка взаємовідносин між стейкхолдерами регіону), так і зовнішніми, що представляють усі можливі зв'язки регіону з його зовнішнім економічним, виробничим і соціально-когнітивним серед-

овищем [16]. Концепція апаратного забезпечення охоплює всі ті активи, які мають значення для розвитку, придбання, управління і поширення знань, але є матеріальними за своєю природою, так само, як і всі компоненти структури регіону. Ця концепція включає в себе дві основні категорії, тобто фізичну інфраструктуру та технологічну інфраструктуру. І нарешті, концепція програмного забезпечення ідентифікує «м'які екстерналії», що впливають на економічне зростання і створення багатства регіону [16, с. 996]. Сюди входять відносини, норми, цінності, моделі поведінки та інші культурні аспекти регіону, а також головним чином, аспекти, пов'язані з соціальними ресурсами, які впливають на кінцевий регіональний продукт за рахунок зміни способу використання людськими ресурсами своїх когнітивних здібностей до інновацій та розвитку підприємств. Таким чином, стає зрозумілим, що таке широке поняття, як активи знань, можна інтерпретувати з абсолютно різних стратегічних підходів до їх оцінки на рівні як фірми, так і регіону, тому саме системний підхід у вигляді ДІЗ надає змогу поєднати усі концепції з метою освоєння кардинально нового шляху ідентифікації інтелектуального капіталу регіону.

Висновки. По-перше, економічні системи світу переорієнтовуються сьогодні на вектор сталого розвитку. Для цього необхідно обрати шлях розвитку тих ресурсів, які мають довгострокову перспективу ефективного використання та володіють сильним динамічним потенціалом, здатним до регенерації та максимізації корисного ефекту. Таким на сьогодні є саме інтелектуальний ресурс, використання якого призводить до появи інтелектуального капіталу, абсолютно нового типу капіталу, який необхідно правильно ідентифікувати та оцінити як на рівні фірми, так і на рівні регіону та нації. По-друге, важливим є саме синергетичний підхід до ідентифікації та оцінки інтелектуального капіталу за допомогою нематеріальних активів, активів знань. По-третє, розуміння того, що відновлення та постійний розвиток уже наявного інтелектуального потенціалу лише частково відповідає стратегії високоефективного сталого регіонального росту, дозволяє змінити пріоритет у напрямку генерації абсолютно нових знань та знанневих потоків на шляху до інноваційного розвитку.

Список використаних джерел

1. Tomaney J. and Ward N. England and the new regionalism / J. Tomaney, N. Ward // *Regional Studies*. – 2000. – Vol. 34 No.5. – pp. 471-478.
2. Долішній М. І. Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональні суспільні системи / М. І. Долішній // *Соціально-економічні дослідження в перехідний період : [збірник наук. праць]* ; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Ч. 1. – Львів, 2004. – 446 с.
3. Porter M.E. *The Competitive Advantage of Nations* / Porter M.E. – The Free Press, New York, NY, 1990. – 857p.
4. Barney J. Firm resources and sustained competitive advantage / Barney J. // *Journal of Management*. – 1991. – Vol. 1. – pp. 99-120.
5. Prahalad C.K. and Hamel G. The core competence of the corporation / Prahalad C.K. and Hamel G. // *Harvard Business Review*. – 1990. – Vol. 68 No.3. – Pp. 79-91.
6. Семів Л. К. Регіональна політика: людський вимір : монографія / Л. К. Семів. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 392 с.
7. Bonfour A. and Edvinsson L. *Intellectual Capital for Communities* / Bonfour A. and Edvinsson L. – Elsevier Butterworth-Heinemann, Stoneham, MA, 2005. – 348 p.

8. Maskell P., Eskelinien H., Hannibalsson I., Malberg A. and Vatne E. Competitiveness, Localized Learning and Regional Development / [Maskell P., Eskelinien H., Hannibalsson I., Malberg A., Vatne E.]. – Routledge, London/ New York, NY, 1998. – 25p. Becattini G. The Marshallian industrial district as a socio-economic notion / Becattini G. // Industrial districts and interfirm cooperation in Italy, ILO, Geneva. – 1991. – pp. 37-51.
9. Schiuma G., Lerro A., Garlucci D. The Knoware Tree and the Regional Intellectual Capital Index. An assessment within Italy / Schiuma G., Lerro A., Garlucci D. // Journal of Intellectual Capital. – 2008. – Vol. 9 No. 2. – pp. 283-300.
10. Edvinsson L. and Malone M.S. Intellectual Capital: The Proven Way to Establish Your Company's Real Value by Measuring its Hidden Values / Edvinsson L., Malone M.S. – Piatkus, London, 1997. – 240p.
11. Шевчук Л. Т. Втрати людського капіталу в Україні: понятійно-категорійний апарат і концептуальні положення / Л. Т. Шевчук ; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. – Львів, 2007, Вип. 3 (65). – С. 9-27.
12. Прукінська Е. В. Походження, сутність і розвиток людського капіталу в умовах сучасних ринкових перетворень / Е. В. Прукінська, А. В. Переверзева // Актуальні проблеми економіки. – 2008., – №1. – С. 196-202.
13. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О.А. Грішнова. – К. : Знання, КОО, 2001.– 254 с.
14. Romer P. The soft Revolution: achieving growth by managing intangibles / Edvinsson L. and Malone M.S. // Intangible Assets. – 2003. – Pp. 64-94.
15. Kitson, M., Martin, R., and Tyler, P. Regional competitiveness: an elusive yet key concept? – Regional Studies, Vol. 38 No.9, 2004. – Pp. 991-999.

Звиргзде Д. И. Интеллектуальный капитал региона: активы знаний.

Предложен новый взгляд на компоненты интеллектуального капитала, то есть на активы знаний, а также определена необходимость их оценки на региональном уровне путем реализации определенных механизмов и расчета отдельных индикаторов, которые могут стать основой разработки региональной политики управления такими активами с целью реализации комплексных стратегий регионального развития. Представлен ряд новых концепций интеллектуального капитала фирмы и их возможного использования на региональном уровне путем эффективного менеджмента динамики активов знаний.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, региональный интеллектуальный капитал, активы знаний, компетенции.

Zvirgzde D. I. Intellectual Capital of a Region: Knowledge Assets.

The article offers a new view on the components of the intellectual capital, i.e. the knowledge assets, and identifies the necessity of their assessment at the regional level via realization of certain mechanisms and evaluation of indicators, which might become the basis of the development of the regional policy of such assets management with the aim of realization of the complex strategies of regional development. The article represents a range of new concepts of the intellectual capital at the firm level and their possible implementation at the regional level via effective management of the knowledge assets dynamics.

Key words: intellectual capital, regional intellectual capital, knowledge assets, competencies.

Надійшло 27.03.2012 р.